

УДК 378.147:371.113
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-2.15>

Н. Ю. Заєць

аспірант кафедри педагогіки, управління і соціальної роботи
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті досліджено сутність понять «мобільність», «професійна мобільність», визначено види мобільності. На основі теоретичного аналізу обґрунтовано значення професійної мобільності для різнопланових професійних змін та наголошено на інтегративності цього поняття. Запропоновано авторське трактування поняття «професійна мобільність керівника закладу загальної середньої освіти».

Значну увагу зосереджено на особливостях компетентнісного підходу для формування готовності до професійної мобільності, головною метою якого в контексті дослідження є здатність і готовність майбутнього управлінця до продуктивної і ефективної діяльності в умовах ситуативного менеджменту. Охарактеризовано поняття «професійна мобільність» та «професійна компетентність», проведено паралель між взаємоінтегрованими поняттями «компетенція», «професійна мобільність». Зазначено, що створення цілісної картини готовності до професійної мобільності майбутніх керівників нової української школи на засадах компетентнісного підходу можливе за умови врахування компетенцій, які потребують постійного розвитку. З'ясовано, що компетенції слугують змістоутворюючим конструктом компетентнісного підходу, розвиток яких формує фундамент готовності до професійної мобільності майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти. Під час визначення структури компетенцій, які відображають готовність до професійної мобільності майбутніх керівників нової української школи, було долучено результати опитування (метод інтерв'ю) серед керівників – практиків закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів вищої освіти, які забезпечують підготовку майбутніх управлінців. Проведене опитування дало змогу визначити 12 ключових компетенцій, на які вказала найбільша кількість опитаних респондентів. Визначені компетенції систематизовано за спільним сутнісним наповненням у освітньо-ціннісні компетенції, адаптивно-корпоративні компетенції, інноваційно-комунікативні компетенції. Окреслено перспективи подальших досліджень цього питання в контексті пошуку методів оцінювання кожної із запропонованих компетенцій, а також ефективних технологій для їх формування та розвитку.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, готовність до професійної мобільності, компетентнісний підхід, компетентність, компетенція.

Постановка проблеми. Реалізація основних засад нової української школи значною мірою залежить від керівника і визначається його готовністю до оперативного і мобільного реагування на швидкозмінну дійсність. Концептуальною основою Концепції «Нова українська школа» є формула нової української школи, серед ключових компонентів якої – децентралізація та ефективне управління [10]. Сучасному керівнику закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) притаманне вміння оперування системою знань щодо теоретичних основ функціонування системи освіти України, цілісне уявлення про сутність, структуру та тенденції її розвитку. Крім того, в умовах надання автономії закладам освіти виникає нагальна потреба в оволодінні технологіями аналізу і прогнозування динаміки фінансових та господарських процесів, прийнятті професійно обґрунтованих управлінських рішень, розробці та реалізації актуальних стратегічних завдань, що своєю чергою передбачає опанування досить широким колом професій-

них знань, вмінь і навичок і є ознакою його професійної компетентності.

Поза сумнівом і той факт, що для успішної професійної діяльності перед сучасним управлінцем постає нагальна потреба в постійному поповненні, оновленні своїх компетенцій, інтегуванні в інші професійні сфери, розширенні кола професійних інтересів, адаптації до змін, тобто в професійній мобільності.

Забезпечення Нової української школи резервом управлінців, здатних творчо й оперативно вирішувати професійні завдання, готових до професійних деформацій, тобто професійно компетентних та професійно мобільних, є однією з актуальних проблем, яка визначає хід модернізації та реформування вітчизняної системи освіти. Важливим завданням у цьому аспекті вважаємо дослідження значущості формування готовності до професійної мобільності майбутнього керівника ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної мобільності фахівців освітньої галузі висвітлено в дослідженнях Н. Василенко, С. Герасимової, Т. Гордєєвої, Б. Ігошева, Є. Іванченко, Н. Кожемякіної, І. Лапіної, Н. Латуші, Б. Львова, С. Нужнової, Р. Пріми, Л. Сушенцевої та ін.

Загальнопедагогічні основи компетентнісного підходу досліджували Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмаков, О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пометун, О. Савченко, Дж. Равен, А. Хуторський та ін.

Наукові засади підвищення кваліфікації та підготовки керівників закладів освіти висвітлені в працях вітчизняних учених В. Андрущенко, В. Бондаря, В. Беха, В. Кременя, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, Г. Єльнікової, В. Маслова, В. Луначка, З. Рябової, Г. Тимошко та ін.

Проте проблема формування готовності до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО в умовах магістерської підготовки на засадах компетентнісного підходу потребує детального розгляду.

Мета статті полягає у з'ясуванні сучасних поглядів на усвідомлення готовності до професійної мобільності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти засобами концептуалізації ідей компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Разом з інтеграцією України в європейський освітній та науковий простір актуалізувалося питання модернізації освіти в контексті завдань Болонського процесу. Серед загальних принципів формування єдиного простору вищої освіти в Європі важливе місце відведено мобільності.

Перші звернення до поняття «мобільність» датовані 20-ми роками ХХ ст. із появою актуальних і дотепер праць П. Сорокіна «Соціальна і культурна мобільність», «Людина. Суспільство. Цивілізація». За П. Сорокіним, мобільність (від фр. *mobile* – рухливий) – це переміщення індивіда або соціальної групи з однієї групи в іншу, зміна місця того чи іншого соціального суб'єкта в соціальній структурі [13].

Традиційно науковці виокремлюють такі види мобільності: соціальну, вертикальну і горизонтальну, академічну, інтелектуальну, трудову, віртуальну, когнітивну та ін. У контексті нашого дослідження особливий науковий інтерес являє *професійна мобільність*, яка розглядається як один із видів соціальної мобільності і відображає різнопланові зміни у професійній сфері.

Психолого-педагогічна довідникова література надає різні тлумачення терміна «професійна мобільність»:

– здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки й технології виробництва, яка виявляється

у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва [11, с. 194];

– якість особистості, що дає змогу їй бути соціально активною, конкурентоспроможною, професійно-компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності [4, с. 6];

– здатність і готовність особистості досить швидко й успішно опановувати нову техніку та технологію, набувати знань та умінь, яких бракує, що забезпечує ефективність підготовки до нової професійної діяльності [8, с. 24].

Зростаючий інтерес дослідників до професійної мобільності зумовлений потребою суспільства у фахівцях, готових до діяльності саме в змінних суспільних і професійних умовах.

У науково-педагогічних дослідженнях сутнісне наповнення терміна «професійна мобільність» за останнє десятиліття зазнало суттєвих змін. Професійна мобільність не лише передбачає накопичення певного особистісного досвіду, реалізацію і зміну власної освітньої чи професійної дійсності з урахуванням нових умов, але й має на меті розвиток здібностей майбутнього фахівця до активної діяльності в системі освіти і до самореалізації в спроєктованій і прогнозованій професійній діяльності [1].

Дослідники Ю. Калиновський, Л. Меркулова, Є. Іванченко та ін. професійну мобільність розглядають як інтегративну якість особистості, що зумовлює її готовність та здатність до «горизонтальних» і «вертикальних» переміщень, самовдосконалення та самореалізації у соціально-професійному просторі.

Ми підтримуємо низку наукових поглядів щодо інтегративності професійної мобільності і переконливо зробили спробу авторського визначення цього поняття. Професійна мобільність керівника закладу загальної середньої освіти – це гнучка багатоаспектна інтегративна якість особистості, що дає змогу здійснювати оперативне кваліфіковане вирішення професійних завдань з використанням інноваційних технологій; оперувати системою професійних компетенцій інтегративного характеру; прогнозувати саморозвиток.

З огляду на точки зору науковців готовність до професійної мобільності будемо розглядати в аспекті зміни професійної позиції, що викликана зовнішніми чи внутрішніми умовами, а також з позиції потреби у внутрішній свободі особистості, підкріпленої зміною цінностей, переконань, потребою в саморозвитку, здатності оперативно реагувати на соціальні зміни завдяки власному професіоналізму та набутті нових знань.

Одним із чинників формування готовності до професійної мобільності майбутніх керівників

ЗЗСО в умовах магістерської підготовки є впровадження засад компетентнісного підходу, сутність якого ґрунтується на розумінні того, що «прогрес людства значною мірою залежить від рівня розвитку кожної особистості і передбачає інтеграційний процес поняття «людські ресурси» до концепції «професійна компетентність» [9]. Головною компетентнісною ознакою освіти є не окремі знання, уміння і навички, а здатність і готовність особистості до продуктивної та ефективної діяльності в умовах ситуативного менеджменту.

Аналізуючи багатоаспектність сучасних досліджень щодо сутності професійної мобільності доцільно, на наш погляд, спрямувати вектори дослідження на усвідомлення сутності взаємоінтегрованих явищ: професійної мобільності та професійної компетентності.

Проаналізувавши різні підходи до розуміння компетенції і компетентності (Н. Бібік, С. Гончаренко, Г. Ельнікова, І. Зимня, С. Калашнікова, В. Маслов, А. Мітяєва, О. Пометун, Г. Селевко, А. Хуторський та ін.), можна відзначити, що в загальному сенсі компетентність є суб'єктивною особистісною характеристикою, яка виражається в якості практичної професійної діяльності і передбачає володіння студентом відповідними компетенціями. Термін «компетенція» в перекладі з латинської «competentia» означає коло питань, в яких людина обізнана, володіє стосовно них знаннями і досвідом. «Компетентність» – оволодіння людиною відповідною компетенцією [15].

Оскільки професійна мобільність знаходить своє відображення в «постійній внутрішній (особистісно-психологічній) і зовнішній (практично-діяльнісній) готовності до змін, оперативному реагуванні на них, соціальній і професійній рухливості» [2], то і перебуває в тісному взаємозв'язку з професійною компетентністю фахівця, особливо в процесі становлення майбутнього фахівця.

Слушною в цьому контексті вважаємо думку Б. Зеєра, що для того, щоб бути успішним і затребуваним у сучасному суспільстві, людина повинна оволодіти соціально-особистісними компетенціями і професійною мобільністю. Ці дві інтегральні універсальні характеристики забезпечують активність, рухливість (гнучкість і пластичність), готовність особистості до будь-яких змін у соціально-професійному житті» [5].

Зауважимо, що «в суспільстві й освіті закріпилися принципи безперервної освіти, освіти протягом життя. На передній план виходять уміння і здатність безперервно оновлювати свої компетенції, звільнятися від неактуальних знань і вмій, оновлювати нові способи вирішення професійних завдань [6]». Тому перед закладами вищої освіти нині поставлені амбітні завдання: поряд з успішним освоєнням і трансляцією здобутих компетенцій створити умови, за яких майбутній чи діючий

фахівець – управлінець буде готовим за потреби переглянути власний професійний досвід, актуально та творчо визначити траєкторію власного професійного розвитку, успішно інтегрувати соціально-професійні й особистісні цінності, тобто бути готовим до професійної мобільності.

Зважаючи на це, важливою концептуальною ідеєю нашого дослідження є формування *готовності до професійної мобільності* майбутнього керівника нової української школи в умовах магістерської підготовки, яка базується на компетентнісному підході, тобто на процесі формування відповідних компетенцій інтегративного характеру, які сприяють ефективній реалізації сучасних освітніх інновацій у різних суміжних освітніх напрямках.

Звернення до досліджень науковців (Л. Горюнової, Б. Ігошева, Ю. Калиновського, А. Капської, О. Карпенко, Л. Сушенцевої та ін.) переконує, що створення цілісної картини готовності до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО формується *саме на основі компетенцій*, закладених у сучасний освітній процес закладу вищої освіти.

Розглядаючи професійну мобільність з точки зору компетентнісного підходу, Л. Сушенцева зазначає, що «професійна мобільність забезпечує: розвиток людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетенцій; діяльність людини, детерміновану подіями, що змінюють середовище (результатом діяльності виступає самореалізація особистості як у професії, так і в повсякденному житті); процес перетворення людиною не тільки самої себе, а й професійно-життєвого середовища» [14].

Л. Горюнова дійшла висновку, що, «спираючись на компетентнісний підхід, ми можемо уявити цілісну картину формування професійної мобільності засобами розвитку визначених компетенцій: соціально-комунікативних, освітніх, загальнонаукових, ціннісно-змістових і загальнокультурних [3].

Л. Меркулова виділяє інваріантні (ключові) і варіативні (професійні) компетенції, які становлять фундамент професійної компетенції і є чинником формування професійної мобільності, а професійна мобільність сприяє формуванню професійної компетентності [7].

С. Нужнова виділила такі групи компетенцій, формування яких з певною мірою вірогідності гарантує випускникам ЗВО готовність до професійної мобільності на ринку праці: особистісну, соціальну, професійну [14].

Визначаючи структуру компетенцій, які відображають готовність до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО, В. Солоненко визначає:

– *ключові компетенції* відображають готовність і здатність фахівця до адаптації й успішної діяльності в різних соціально-професійних групах;

– базові професійні компетенції зумовлені видом професійної діяльності;

– супутні професійні компетенції представлені в потенціалі та минулому досвіді фахівця, які дають змогу йому бути успішним у професійній діяльності» [12].

Отже, в умовах прискорення інноваційних світових процесів змінюються вимоги до фахівців, зокрема менеджерів освіти, що зумовлює нові вимоги їх підготовки. Тобто створення цілісної картини готовності до професійної мобільності майбутнього керівника ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу не можливе без урахування компетенцій, які потребують постійного розвитку.

Структуруючи компетенції, які формують готовність до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО, необхідно враховувати особливість майбутньої діяльності, зокрема управлінський аспект. Крім того, ми погоджуємося і з твердженням Л. Сушенцевої про те, що основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових якостей, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності [14].

Для визначення структурно-функціональних складників ключових компетенцій готовності до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО ми долучили результати опитування (метод інтерв'ю) серед керівників – практиків ЗЗСО та науково-педагогічних працівників, причетних до підготовки керівників закладів освіти. Критеріями відбору компетенцій виступили діагностичність, актуальність, змістове наповнення, інноваційна спрямованість, метапрофесійний характер та можливість формування і діагностування. Кількість компетенцій, які визначали респонденти, була довільною. Таким чином, серед переліку до компетенцій, які формують готовність до профе-

сійної мобільності майбутнього керівника ЗЗСО, названо 12 ключових, на які вказала найбільша кількість опитаних респондентів.

Визначені компетенції, які становлять готовність до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО, ми об'єднали в окремі кластери (пучки) за спільним сутнісним наповненням: *освітньо-ціннісні компетенції, адаптивно-корпоративні компетенції, інноваційно-комунікативні компетенції* (рисунк 1).

– *Освітньо-ціннісні компетенції* (звучність, рефлексивність, активність, готовність до змін) забезпечують здатність і готовність системно та систематично освоювати нові знання, розвивати нові компетенції; сприяють усвідомленню необхідності в безперервній самоосвіті та самовдосконаленні; дають змогу підтримувати на високому рівні свій професійний творчий потенціал, здатність діяти не виходячи за межі власних ціннісних позицій та високого рівня професійної культури.

– *Адаптивно-корпоративні компетенції* (відкритість, корпоративний та індивідуальний тайм-менеджмент, аналітичне мислення, адаптивність) забезпечують готовність та здатність майбутнього керівника до адаптації та здійснення управлінської діяльності в різних соціальних групах і прагнення до суспільно схвальної продуктивної діяльності на особистому та професійному рівні.

– *Інноваційно-комунікативні компетенції* (креативність, підприємливість, комунікативність, лідерство) забезпечують здатність і готовність до використання інноваційних технологій, до комунікації в умовах стрімких інформаційних потоків і успішного досягнення взаєморозуміння з представниками різних культур у нових ситуаціях та змісті соціальної і професійної діяльності.

Рис. 1. Структура кластерів компетенцій готовності до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО

Отже, основним змістоутворюючим конструктором компетентнісного підходу виступають компетенції, розвиток яких формує фундамент готовності до професійної мобільності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти.

Висновки та пропозиції. Таким чином, для сучасного керівника ЗЗСО готовність до професійної мобільності є важливою характеристикою, необхідною для успішної самореалізації в сучасному професійному середовищі.

Компетентнісний підхід, який із локальної науково-педагогічної теорії трансформувався у концептуальну основу освітньої державної політики, дає змогу уявити цілісну картину формування готовності до професійної мобільності майбутніх керівників нової української школи засобами включення певних компетенцій. Репрезентована нами ідея дасть змогу вирішити проблему формування готовності до професійної мобільності майбутніх керівників ЗЗСО в умовах магістратури на засадах впровадження ідей компетентнісного підходу.

Наступним етапом нашого дослідження є напрацювання технологій формування готовності до професійної мобільності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти на основі розвитку професійних компетенцій, що дасть змогу подолати труднощі, які виникають у процесі професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Амирова Л.А., Амиров А.Ф. Развитие качеств мобильности личности на этапе допрофессиональной специализации. Уфа : Вагант, 2011. 194 с.
2. Биктуганов Ю.А., Игошев Б.М. Формирование мобильности педагогов – перспективное направление деятельности Уральского государственного педагогического университета. *Педагогическое образование в России*. 2013. № 3. С. 6–9.
3. Горюнова Л.В. Составляющие профессиональной мобильности современного специалиста. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион*. 2007. № 1. С. 63–69.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
5. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. Москва : Моск. психолого-социол. ин-т, 2005. 216 с.
6. Лук'янова Л.Б. Концепція освіти дорослих в Україні. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. 24 с.
7. Меркулова Л.П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Самара, 2008. 40 с.
8. Мещеряков Б.Г. Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. Москва : Прайм-Еврознак, 2003. 672 с.
9. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.
10. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
11. Професійна освіта : словник : навчальний посібник / уклад. С.У. Гончаренко; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
12. Солоненко В.А. Формирование профессиональной мобильности будущих экономистов-менеджеров в образовательном процессе вуза : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08. Брянск, 2010. 174 с.
13. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. Москва : Наука, 1992. 398 с.
14. Сушенцева Л.Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 469 с.
15. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

Zayets N. Formation of readiness for professional mobility of future heads of the new Ukrainian school on the basis of competent approach

The essence of the concept of "mobility", "professional mobility" is investigated in the article, the main types of mobility are indicated. Based on the theoretical analysis, the importance of professional mobility is substantiated and the integrative nature of this concept is emphasized. The author of the article provides the author's definition of the term "professional mobility of the head of a general secondary education institution". Considerable attention is paid to the features of the competency approach, the main purpose of which in the context of the study is the ability and willingness of the future manager to productive and effective activities in situational management. The concepts of "professional mobility" and "professional competence" are characterized, a parallel is drawn between the mutually integrated concepts of "competence", "professional mobility". It is noted that the creation of a holistic picture of readiness for professional mobility of future leaders

of the new Ukrainian school on the basis of competence possible subject taking into account competencies that require constant development. It is noted that competencies serve as a meaningful construct of the competence approach, the development of which forms the foundation of readiness for professional mobility of the future leader. In determining the structure of competencies that reflect the readiness for professional mobility of future leaders of the new Ukrainian was included the results of a survey (interview method) among managers – practitioners of secondary schools and teachers of higher education institutions that provide training for future managers. The survey identified 12 key competencies identified by the largest number of respondents. The defined competencies were systematized according to the common essential content into educational-value competences, adaptive-corporate competences, innovation-communicative competences.

Prospects for further research on this issue are in the context of finding methods for assessing each of the proposed competencies, as well as effective technologies for their formation and development.

Key words: *mobility, professional mobility, readiness for professional mobility, competence approach, competence, competence.*